

Izvorni naučni rad

UDK 821.163.42.09-32 Lovretić J.

Milica LUKIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet u Osijeku

mlukic@ffos.hr

Katica NOVOSELAC (Osijek)

Filozofski fakultet u Osijeku

novoselackatica421@gmail.com

(PRA)SLAVENSKIM TRAGOVIMA U PRIPOVIJETKAMA SLAVONSKOGA ETNOGRAFA JOSIPA LOVRETIĆA

– Nacrt –

U radu se na trinaest odabranih pripovjedaka i crtica slavonskoga književnika i etnografa Josipa Lovretića prate mogući tragovi (pra)slavonskoga supstrata s ciljem stvaranja *nacrta* čiji je zadatak *pripremiti teren* za monografsku studiju o toj problematici. Navedeno se čini kombiniranjem filološkoga i kulturološkog pristupa kroz prizmu triju elementa: a) *narodne običaje i napjeve* što prate svetkovine raspoređene po kalendaru crkvene godine, b) (*mitski*) *krajolik* utkan u priču preko opisa prirode te c) *narodna vjerovanja i bajanja*. Odabrani pristup prepoznavanja prežitaka praslavenske duhovne kulture u slavonskom kontekstu pripovjednih tekstova J. Lovretića inspiriran je i osnažen monografskim studijama Radoslava Katičića o tragovima pretkršćanske starine, tj. *stare vjere* Slavena i temelji se na analitičkom iščitavanju izvora i uspostavljanju veze s etnografskom studijom *Otok. Narodni život i običaji* istoga autora.

Ključne riječi: *Josip Lovretić, pripovijetke, praslavenski supstrat, slavenska mitologija, stara vjera, kršćanstvo*

1. Uvodno

Slavonski etnograf i književnik, svećenik Josip Lovretić (Otok kraj Vinkovaca, 1865. – Čardak kraj Gradačca, 1948.)¹ autorom je, među ostalim,

¹ J. Lovretić književne je tekstove uglavnom objavljivao u periodici svoga vremena, časopisima i kalendarima: *Vijenac, Hrvatski branik, Nada, Prosvjeta, Hrvatska domovina, Preporod, Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske, Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih*

i četrdesetak tematski raznovrsnih crtica i pripovijedaka, od kojih neke kao suautorica potpisuje njegova majka Đena. Pojednostavnjeno rečeno, Lovrećeve pripovjedne tekstove valja shvatiti kao medij popularizacije etnološke znanosti i folkloristike čijim je predmetom slavonsko/šokačko narodno blago (narodne pjesme/jezik, običaji, nošnje, vezovi), kao svojevrsnu *muzealizaciju*, kako zaključuju Lukić i Blažević Krezić, naglašavajući da Lovrećić književnim tekstovima nije samo ostvario zacrtanu zadaću nego je *i kolateralno ostvario cilj koji primarno nije bio u žarištu njegova interesa*, a odnosi se na konzervaciju materijala koji počiva na praslavenskoj potki (2014: 54). Lovrećić svojim cjelokupnim djelom, ne samo književnim tekstovima kao medijem *pojačane komunikativnosti*, bijući svjedokom, nastoji očuvati i dokumentirati život, običaje i duh svoga naroda u vrijeme kada se tradicionalne vrijednosti polako mijenjaju ustupajući mjesto novima. Na izmaku 19. i početkom 20. stoljeća slavonsko selo se mijenja u materijalnom i duhovnom smislu, najočitiji pokazatelj čega je raspad i rasap šokačkih zadruga. Kao autor, Lovrećić očima folklorista *krade* životne trenutke ljudi s kojima kao svećenik na župi živi, i to u situacijama u kojima su narodni običaji bili najslikovitiji: rođenja, vjerski blagdani, zaruke, vjenčanja, smrti, ostavljajući tako, kako je već napomenuto, i trag o pretkršćanskoj – praslavenskoj – potki u njih utkanj.

(Pra)slavenski tragovi u slavonskim pripovijetkama odnosno *crticama iz Slavonije* J. Lovrećića promatraju se u ovom radu kroz prizmu triju elementa: a) *narodne običaje i napjeve* što prate svetkovine raspoređene po kalendaru crkvene godine, koje je Lovrećić upisao u svoje pripovjedne tekstove kako bi dokumentirao tradicionalnu, kršćansku kulturu slavonskoga sela (u najdubljim slojevima, kako će se pokazati, prožetu *starom vjerom* naših predaka); b) *krajolik* utkan u priču preko opisa prirode, koja je *za Slavonca roditeljica i*

dubrava, Na domaćem ognjištu, Narodna obrana, Sv. Cecilija, Jeka od Osijeka, Narodni kalendar, Hrvatski list, Proljeće, pripovijetka *Ujak Perica Rajkov* objavljena je kao zasebno izdanje (1901.), dok mu je nekoliko priča ukoričeno u zbirci *Crtice i pripovijesti iz narodnog života* (1946.). Osim 40-ak crtica i pripovjedaka napisao je i roman *Seoska pripoviest* (1891.), zbirku pučki intoniranih deseteračkih stihova *Pjesmice za igru u kolu* (1896.) i veselu dramsku igru *Klin se klinom izbija* (1902.). Njegovo najvažnije stručno djelo – etnografska građa o rodnome selu Otoku i vinkovačkom kraju – iz kojeg mahom crpi građu za svoje književne tekstove, a koje struka ocjenjuje *jednim od ponajboljih izvora za hrvatsku etnologiju*, inicijalno je objavljeno (u nastavcima) u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (JAZU, 1897., 1898., 1899.,), a onda i kao monografsko izdanje pod nazivom *Otok. Narodni život i običaji* (¹1990., ²2016.) Usp. LOVRETIĆ, Josip. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno 19. 2. 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/lovretic-josip>; Lovrećić, Josip. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 19. 2. 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/lovretic-josip>; <https://virtualna-izložba-lovretic.djkbk.hr/autorova-djela.php> Pristupljeno 19. 2. 2024.

hraniteljica, s kojom je *srašten još od pretkršćanskih vremena* (Lukić i Blažević Krezić, 2014: 102) te c) *narodna vjerovanja i bajanja* koja su i inače najboljim čuvarom predaja sakralnih tekstova i staroga mitskog sadržaja (Katičić 2017: 13). Odabrani pristup prepoznavanja prežitaka praslavenske duhovne kulture u slavonskom kontekstu pripovjednih tekstova J. Lovretića temelji se na njihovu analitičkom iščitavanju i uspostavljanju veze s njegovom etnografskom studijom *Otok. Narodni život i običaji*, čime se isprepliću filološka i kulturološka metoda, a inspiriran je i osnažen monografskim studijama Radoslava Katičića o tragovima pretkršćanske starine, tj. *stare vjere Slavena*².

Istraživački korpus *nacrta* kojemu je propitati zadanu temu s ciljem oblikovanja sveobuhvatne, dakle monografske studije u nastavku istraživanja, čini 13 odabranih pripovjedaka: *Marica* (Vijenac, 1887.)³, *Filipovčica* (Prosvjeta, 1897.), *Orubljica* (Hrvatski branik, 1897.), *Uvračano* (Prosvjeta, 1897.), *Čini* (Prosvjeta, 1897.), *Obajani* (Vijenac, 1897.), *Dola i Pabreže* (Hrvatski branik, 1897.), *Pod kruškom* (Prosvjeta, 1897.), *Čikini ulari* (Prosvjeta, 1897.; Hrvatski list Osijek, V/1924.), *Tri groba* (Prosvjeta, 1900.), *Ujak Perica Rajkov* (Domaće ognjište, 1901.), *Šarana jabuka* (Hrvatski list, 1924.) i *Bakina priča* (Hrvatski list, 1925.).

2. Prežitci praslavenske duhovne kulture u pripovjednom tekstu Josipa Lovretića

2.1. Narodni običaji i napjevi uz svetkovine raspoređene po kalendaru crkvene godine

Narodni običaji i napjevi koji prate (uglavnom) svetkovine raspoređene po kalendaru (zapadnokršćanske) crkvene godine čuvaju, kako upozorava Katičić (2017.), daleke odjeke praslavenskoga i pretkršćanskog života u pradomovini koju su naši pretci napustili, ostavivši iza sebe materijalno, ali ponijevši duhovno nasljeđe koje se očuvalo do danas, skriveno i nesvjesno, ali ipak živo, određujući nas *kao one koji jesmo* (Katičić 2017: 10). Stoljeća su trebala proći dok se stara vjera prekodirala u novu, stari bogovi postali kršćanskim svetcima (*interpretatio christiana*), stari mitovi biblijskim pričama. Stoljećima su Hrvati (kao i drugi Slaveni) istoga dana bili i u *staroj* i u *novoj vjeri*, pogani i kršćani, ne uviđajući da bi između toga dvoga bilo nekog bitnog proturječja. Iako je, očekivano, s vremenom nova – kršćanska – vjera postupno prevladala i postala *jedinom istinskom vjerom*, a u narodu se izgubilo

² *Božanski boj* (2008.), *Zeleni lug* (2010.), *Gazdarica na vratima* (2011.), *Vilinska vrata* (2014.) i *Naša stara vjera* (2017.).

³ Prema: Josip Lovretić, *Marica*, Privlačica, Vinkovci 1994.

svako sjećanje na neku drugu vjeru, *stara vjera* u naroda slavenskoga jezika nije nestala; ostavila je tragove u tradicijskoj kulturi – običajima, obrednim pjesmama, vjerovanjima – u kojima traje do danas. Katičić upozorava da *stara vjera* nije bila bogoslovna konstrukcija, nego doživljaj življenja, okoliša i zemljišta, ritma godišnjeg kruga, klijanja, pupanja, cvjetanja, bujanja, rasta, zrenja, sušenja, odumiranja i koćenja. Doživljaji stare vjere izražavali su se kroz obrede koji su postupno, stoljećima, postajali narodni običaji, ali i dalje vezani za ritam godišnjih doba i tijekom ljudskog života, i kao takvi se održali do naših dana, *prekrojeni i preoblikovani, često razdrobljeni kao ophodi, kriješovi, žetvene svečanosti na polju i gumnu, svadbeni običaji, karmine, poklade itd.* (Katičić 2017: 49)

Josip Lovretić poznao je i volio te običaje; sudjelovao u njima, svjedočio njihovim promjenama i želio ih očuvati (obredi stare vjere u njegovo vrijeme već odavno su prestali biti prepoznatljivi). Učinio je to u svojim narativnim tekstovima koje Helena Sablić Tomić u svome tekstu *Iz naroda za narod ili Slavonija u srcu* (1994.) dijeli u tri skupine: a) narativni tekstovi zaokupljeni ljubavnom tematikom, b) prigodnice u stihu koje opjevavaju neku aktualnu seosku temu i c) etnografski rad, odnosno monografija *Otok*. U *Otoku* je Lovretić precizno i stručno opisao život, rad i običaje u zapadnosrijemskom selu Otok kraj Vinkovaca i njegovoj okolici krajem 19. stoljeća, a zatim je te običaje utkao u tematski kompleks svojih pripovijedaka, posluživši se postupkom medijske transformacije – od medija ograničene komunikativnosti (stručni tekst) do medija pojačane komunikativnosti (književni tekst). Književnost mu pritom *služi za skupljanje, pohranjivanje, čuvanje i memoriranje etnograđe* (Bilić 2011: 82), ne nudeći čitatelju *samo голу činjeničnu građu i objektivne podatke* (Isto: 92) već i identifikaciju s književnim likovima, oživljavanje prohujalog vremena i buđenje nečega davno zapretenog, *bez svijesti i znanja o tome odakle to potječe*. (Katičić 2017: 13)

Kako se prema Katičiću (2010.) u običajima proljetne ophodnje najbolje čuva bit *stare vjere*, u nastavku će se razmotriti u Lovretićevim pripovijetkama zabilježena tri takva običaja – *filipovčice, kraljice* i *krstari te kolo* kao *obredni ples* koji nije samo pratećim elementom navedenih triju običaja nego i niza drugih u *hodu kroz godinu* stanovništva na slavonsko-srijemskom prostoru, a što je bjelodano iz gotovo svake pripovijetke ovoga čuvara slavonske tradicijske kulture.

2.1.1. Proljetni godišnji ophod *filipovčice*

Filipovčice su običaj proljetne ophodnje, koji zajedno s jurjevskim običajima, ljeljama i dodolama, kako upućuje Švagelj (2010: 13-14), pripada skupini obrednih igara koje su se kao indoeuropska (i praslavenska) baština sačuvale u Slavoniji do danas⁴ (usp. Lukić i Blažević Krezić 2014: 103). Iz Lovretićeva opisa običaja *filipovčice* u monografiji *Otok* saznaje se kako su momci ili muški ukućani zarana uoči 1. svibnja nasjekli djevojkama zelene grane graba koje bi djevojke okitile *prtkivanim šarenim otarcima* (Lovretić 1990: 320) i okupivši se u *družbu*, predveče obilazile selo pjevajući prigodne napjeve. Običaj *filipovčice* zajednički je motiv dviju Lovretićevih pripovijedaka: *Filipovčica* i *Ujak Perica Rajkov*.

Pripovijetku *Filipovčica* Lovretić je podnaslovom žanrovski precizirao kao *crticu iz Slavonije*. Njezinom je temom ljubav, *šokačka voljba* (Lukić i Blažević Krezić 2014: 101), u koju se upliće vrlo čest motiv ljubavnoga trokuta: dvije prijateljice, druge i momak poželjan za ženidbu zbog kojega se prekida prijateljstvo. Olga i Ljubica su prijateljice koje zajedno provode djetinjstvo i mladost sve do trenutka kada zbog Pere i nesporazuma, odnosno *pogrešnog dekodiranja* (Isto: 103) prekidaju prijateljstvo, pa iako se kasnije mire, priča završava tragično, pogrešnim brakom. Lovretić u priču uvodi običaj *filipovčice* kao *termin indikator zapleta i tragičnog završetka priče* (Isto). Upravo su događaji vezani za taj narodni običaj utjecali na razvoj ljubavne priče, zapravo na sudbinu likova. Pogrešno uručena *filipovčica*, odnosno grana zelene krošnje graba, koji u slavonskim i srijemskim šumama raste uz hrast, usmjerila je događaje u neželjenu smjeru. Umjesto da bude uručena Olgi, ponuđena je Ljubici, što na kraju priče dovodi do pogrešnog braka.

Kako je već rečeno, Lovretić u monografiji *Otok* opisuje običaj *filipovčice* navodeći stihove narodne pjesme koju su djevojke pjevale ophodeći selom, a iste stihove uvrštava i u pripovijetku:

Filipovčica.

Filipovčice, jakobovčice!

Drvce zeleno, jajce šareno!

Filip i Jakob goru lomili,

⁴ *Proljetni godišnji ophod „filipovčice“* uvršten je pod navedenim nazivom 2011. godine u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao nematerijalno kulturno dobro (registar-ski broj Z-5407). Navedeni se običaj i danas njeguje u mjestu Komletinci u Vukovarsko-srijemskoj županiji u okviru Kulturno-umjetničkoga društva „Filipovčice“. Usp. <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> Pristupljeno 11. ožujka 2024.

*Goru lomili, Boga molili,*⁵
Da nam Bog dade, da kiša pade,
Da kiša pade, da trava raste,
*Da trava raste, da paun pase.*⁶ (*Prosvjeta*, V/1897: 326)

Navedene stihove Lovretić unosi u pripovijetku kao *sekundarni žanr* želeći sačuvati narodne napjeve i pri tom, svjesno ili nesvjesno, poseže upravo za *izvorom* fragmenata praslavenske starine, posredujući spoznaju o suživotu *nove i stare vjere*, njihovu dopunjavanju, a ne potiranju, pri čemu se sastavnice *nove vjera* prepoznaju u svetcima Filipu i Jakovu, kršćanskome Bog (Ocu), dok bi *staru vjeru* reprezentirali *drvce zeleno, jajce šareno*, gora (Perunova ili Svarogova), zazivanje kiše, motiv pauna koji pase, iako se ta *nebeska ptica* uklopila i u kršćanski kod kao simbol vječnoga života.

U panteonu slavenskih bogova Perun je vrhovni bog, bog groma i munje, gromovnik, bog višestrukih osobnosti. Stanovao je u svijetu koji se mitološki prikazivao u slici stabla, obično hrasta, čije deblo i krošnja predstavljaju zemlju i nebo, svijet smrtnika i nebesnika, a korijenje podzemlje, svijet mrtvih. Perun je u obličju orla sjedio na najvišoj grani i promatrao svijet. (usp. Blažević Krezić i dr. 2022.) Dekodiranjem Perun postaje jedan od svetaca kršćanskog svijeta: sveti Ilija, sveti Mihovil, sveti Vid ili sveti Juraj. Još češće od Peruna njegov se sin, mladi bog Jarilo/Jarovit poistovjećuje sa svetim Jurjem koji dolazi u proljeće i donosi bujno zelenilo i godišnju rodnost (usp. Katičić 2010.), baš kako djevojke po Lovretićevu zapisu u proljetnoj ophodnji selom i pjevaju, odnosno mole. Slavonsko-zapadnosrijemska inačica jurjevskih običaja su *filipovčice* u čijem je središtu obred plodnosti. Upravo na obredu plodnosti čovjeka (i prirode), koji ide putem sparivanja mladića i djevojaka, zavođenja, da bi se došlo do *svete svadbe* (u *prototipu* Jarila/Jurja i Mare) i na koncu prokreacije (čovjek oponaša ritmove prirode, zapravo oni su mu imanentni), počiva veza između *filipovčice* i ljubavne tematike priče. Djevojke noseći zelene grane koje su im nasjekli momci ili muški ukućani uoči 1. svibnja, odjevene u *bilo ruvo*, košulje *ćenarke*, neke otkrivene glave i kose upletene u pletenicu, neke pokrивene bijelom maramom, pripasane bijelim *zapregom* i bijelom maramom oko vrata, mole za kišu i bujnu travu, odnosno obilje i plodnost (usp. Lovretić 1990: 320). U *filipovčicu* smije ići svaka djevojka koja već sjedi za stativama, odnosno koja zna tkati, jer je time,

⁵ U monografiji *Otok* nalazimo ove stihove u nešto izmijenjenu obliku, točnije s obzirom na upotrebu glagola u jednini: *Filip i Jakob goru lomio./Goru lomio, Boga molio* (1990: 320).

⁶ Lovretić spominje još jednu inačicu navedene pjesme koju je zabilježio u mjestu Komletinci: *Filip i Jakop goru lomio./Goru lomio, Boga molio:/, Daj mi, Bože, snau košutu./Snau košutu, sina jelina.*” (1990: 320).

u 16. godini, dokazivala da je spremna za udaju. Vješta je tkalja bila cijenjena i priznata u narodu, a njezina vještina tkanja niti platna daleki je odjek vještine tkanja životnih niti što je bilo u rukama Mokoši, praslavenske božice, gazdarice Perunova dvora (usp. Katičić 2011.).

Dok je u pripovijetci *Filipovčica* istoimeni običaj pokrenuo zaplet i doveo do tragičnog završetka, u pripovijetci *Ujak Perica Rajkov* običaj *filipovčice* popratnim je motivom ljubovanju glavnih protagonista Mare i Pere, koji ne utječe na tijek zbivanja, već je *stalna sastavnica vanjske strukture ljubavne priče u šokačkoj ruralnoj sredini* (Lukić i Blažević Krezić 2014: 103). Lovretić u toj pripovijetci donosi i alternativni opis običaja *filipovčice* (naspram onoga u Otoku) iz vinkovačkoga kraja kako bi pokazao svu raskoš toga običaja, a mi iz istoga iznova odčitavamo harmoničan suživot *nove i stare vjere*:

„Baš bilo uoči prvog maja. Onda idu i kod nas kao i kod vas djevojke u *Filipovčicu*, samo je ipak malo drugačije. Opreme se u bijelo kao i vaše, pa idu najprije poslije podne istoga dana na stanove, da donesu grabova granja. Ispeku kolačića, napucaju kokica, pa to jedu gdje u livadi. Onda naberu zelenika i poljskog cvijeća, momci im pripreme grane, pa kad se vrate u selo, iskite grane kao i kod vas i prolaze selom pjevajući. Kad dođu do crkve, obiđu je uokolo i pred crkvenim vratima pozdrave Gospu, onda idu dalje selom. Kad svrše svoj blagosov, vrate se kući i svaka svojom granom zakiti svoju tarabu, a onim cvijećem i zelenilom iz livade nakite tarabu i kapke onoga, tko im je najmiliji.” (*Domaće ognjište*, VIII/1901., 197-198)

Ranije je u opisu običaja *filipovčice* objašnjeno da se *zelena grana* uzima s drveta graba, koje se u hrvatskoj tradiciji drži sretnim drvetom, drvom svijeta.⁷ Dajući kiticu lišća s grabova drveta voljenom momku djevojka Mara nesvjesno slijedi trag praslavenske tradicije i stare vjere. Moćan stanovnik krošnje drveta svijeta, gromovnik Perun, prisutan je i u grabovoj grani, *filipovčici*, što simbolično znači da djevojka iskazuje mladiću ljubav u ime toga vrhovnoga božanstva, čime ta ljubav postaje sveta. Tako razmatran, motiv *filipovčice* u pripovijetci *Ujak Perica Rajkov* na tragu je praslavenskih običaja i vjerovanja da proljetno zelenilo zapravo simbolizira mladost, ljubav i novi život, čime se svrstava u red obreda plodnosti.

⁷ <http://rodnovjerje.com.hr/index.php/2014/08/22/vjerovanje-u-drevice-u-hrvata/> Pristupljeno 11. 10. 2023.

2.1.2. *Kraljice ili kraljičari*

Kraljice ili *kraljičari* pripadaju duhovskim proljetnim ophodima. Svečanost se slavila prvi i drugi dan kršćanskoga blagdana Duhova, kada bi se najprije mlađe, a onda starije djevojke odijevale u najljepšu odjeću i stavljale na glavu šešir svoga momka ili brata koji bi ukrasile čaplinim perjem, dukatima i novcem. U ruci bi nosile sablju na koju se poveže svilena vrpca. Svaka tako uređena djevojka bila bi kraljica, a pratilo ih je sedam djevojaka: tri *orubljice*, mlađe djevojke odjevene u bijelu odjeću, i četiri djevojke odjevene u najljepšu odjeću, ali bez šešira – one su činile *kraljevsku družbu*. Tako opremljene, djevojke obilazile su selom pjevajući napjeve vezane za bujanje prirode, prosidbu i udaju. Lovrečić u svojoj etnostudiji opširno opisuje običaj *kraljica* ili *kraljičara* koji se održavao u selu Otoku (1990: 324-327), napominjući kako se isti običaj, uz poneki izmijenjeni detalj, održavao i u susjednim Komletincima. Običaj *kraljičari*, ali pod nazivom *ljelje* održava(o) se u đakovačkom kraju, selu Strizivojnoj, a danas je najpoznatiji proljetni ophod *ljelja ili kraljica* iz mjesta Gorjani kraj Đakova.⁸ Običaj *kraljica* Lovrečić opisuje u pripovijetci *Orubljica*, te *spašavajući blago iz naroda* uvodi zaplet u priču. Protagonist Nikola na drugi dan Duhova sjedi s društvom pod granatim orahom, i dok se zabavljaju, začuje se pjesma:

*Ovdje nama kažu dva bora zelena,
Dva bora zelena, dva brata rodjena,
Il ih vi ženite, il ih nama dajte,
Da ih mi ženimo, jednog s kraljicom,
Drugoga sa djevicom, svietlom orubljicom.* (Hrvatski branik, V/1879., br. 101)

U tom trenutku u dvorište ulaze djevojke, *kraljice* i *orubljice*, a jedna od *orubljica*, Marica, privuče Nikolinu pažnju i time počinje ljubavna priča, povezivanje momka i djevojke, odnosno obred plodnosti. Praslavenska potka u ovom slavanskom napjevu odnosno običaju ogleda se u *hodu kroz godinu* (Belaj, 2007.), odnosno u prekodiranju praslavenskih obreda vezanih uz proljetno vrijeme u kršćanske obrede kojima se veliča pobjeda života nad smrću, a to su ponajprije uskrсни i duhovski običaji. U *našoj staroj vjeri* jedan je od najvažnijih mitova bio mit o *svetoj svadbi* Perunove djece, Jarila i Mare – koji

⁸ Pod nazivom *Godišnji proljetni ophod kraljice ili ljelje iz Gorjana* ovaj je običaj uvršten na popis Nematerijalnih dobara upisanih na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva

<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/5337> Pristup: 19. rujna 2022.

je bio temeljem obreda plodnosti – mit kojim su naši daleki pretci Praslaveni samima sebi razjašnjavali kraj zime, buđenje prirode i početak novoga životnog kruga. Riječ je o mitu godišnje rodnosti, klijanja, nicanja odnosno središnjim područjima pozornosti *čovjeka bespomoćno izloženog tim čudesnim silama* (Katičić 2017: 181; usp. i Katičić 2010.). Jarilo stiže iz daleka u dane kada priroda iz zimskog mrtvila prelazi u proljetno buđenje, a sestra Mara, nevjesta, nemirno ga čeka. Daleki odjek Jarilove i Marine *svete svadbe* nazire se u *kraljicama*, običaju proljetne duhovske ophodnje u kojem mlade djevojke bogato okićene pjevajući zazivaju odnosno nagoviještaju sjedinjenje zelenog bora, momka i kraljice, tj. *svietle djevice orubljice*. Vinšćak (2002.) razmatrajući ulogu drveća u vjerovanjima starih Slavena navodi kako je hrast do oko 400 godina pr. Kr. imao kulturnu ulogu i značenje u religiji i mitovima. Smatrao se svetim stablom, simbolom snage, božanskim Perunovim stanom, a nakon što udjel hrasta u europskim šumama opada i zamjenjuju ga druge vrste drveća, posebno breza i crnogorični bor, hrast gubi svoj božanstveni značaj i njegovo mjesto u obredima i štovanju zauzima bor. Etnolog Vitomir Belaj (2007.) govoreći o južnoslavenskoj inačici mita o otmici maloga Jarila, Perunova sina, kazuje kako se otmica dogodila u kući ispred koje je bor. Koledari, izaslanici boga Velesa, otimaju i odvođe Jarila u podzemlje, odakle on kao mlad momak izlazi svakog proljeća i donosi zelenilo i plodnost. Otuda kasnija česta metafora zelenog bora kao mladog momka, koju nalazimo u brojnim obrednim napjevima pa tako i u *filipovćici*.

2.1.3. *Krstari*

Ophodni običaj poznat pod nazivom *krstari*, održavao se četrdeseti dan po Uskrsu, na blagdan Uzašašća Kristova, u narodu poznat i pod nazivom Spasovo, koji uvijek pada u četvrtak⁹ (Dragić 2009: 305). Belaj (2007.) povezuje kršćanski blagdan Spasovo s običajima iz tzv. poganskog doba, a kao glavni argument za svoju tvrdnju navodi da se ponegdje kod istočnih Slavena Spasovo zove Jarilo, a u Bugarskoj riječ *jarilo* znači bilo koji proljetni praznik s odlaskom u prirodu. Znajući da je Jarilo u staroj vjeri bio bog bujne

⁹ Četvrtak je u slavenskomitološkom kalendaru dan posvećen bogu Perunu. Zanimljivo je napomenuti kako se u mnogim slavensko-srijemskim selima od Velikog četvrtka do blagdana sv. Jakova slavio četvrtak kao Perunov dan (Jupiterov dan, dies Jovis). Šokci četvrtkom u znak zavjeta – da bi ljetina bila zaštićena od neвременa i tuče – nisu obavljali teške poslove i blagovali su mesnu hranu. Crkva se oštro protivila tom običaju, kako svjedoči i *Pismo o praznovjernom slavljenju Perunova dana* što ga je 1762. slavenskim župnicima uputio generalni vikar pečušskog biskupa Klima, upozoravajući ih da je taj običaj zabranjen kraljevskom naredbom 1750. godine. Unatoč tomu, ostaci toga običaja održali su se do danas u svijesti šokačkoga stanovništva u Slavoniji i Srijemu (Šalić 2017: 288).

mладеначке снаге (prasl. *jarъ* = *junъ* = mlad; nabijen mladom životnom silom, usp. Katičić 2017: 32) te da je njegov dolazak značio ponovno rođenje prirode, novi život nakon zimskog zatišja, jasno je zašto Belaj u Spasovu pronalazi odjeke praslavenskog: procesije, ophodi na Spasovo u kršćanstvu slave konačnu Isusovu pobjedu, ponovo rođenje nakon smrti, odlazak u nebesko kraljevstvo, što se može shvatiti kao daleki odjek poganskih obreda u čast Jarilovu. I Katičić u svojim knjigama koje *hode* tragovima svetih pjesama slavenske pretkršćanske starine, napose u knjizi *Zeleni lug* (2010.), govori o Jarilovim svetkovinama i kao najvažniju značajku navodi izlazak ljudi iz kuće, šetnju selom i nazdravljanje. A Lovretić u opisu spasovskih običaja na slavonsko-srijemskom prostoru donosi sve navedeno.

„Na Spasovo posli pol dana sprema se ženska školska mladež u *krstare*. I to običaju pojedince iz svakog sokaka za se da idu. (...) Divojčica, kod koje je skup, bude *krstonoša*. Naprave jim žene od dva drva križ; gdi se drvo križa, ondi pripnu ogleдалce, a cio križ iskite što lipšim kupovnim cvićem, a krajeve krsta čapljinim perjem. Divojčice budu odivene u odilo d i v o j a č k o. Tako jim divojke posude svoje svilene sukne, opreme ji u svoje zlatom vezene oplećke, oko vrata jim metnu svoje zlatom vezene marame, upletu jim kosu divojački u široke sitne pletenice, načišljaju jim kosu, ko što divojke svoju načišljaju, ovise jim i svoje dukate pod vrat, tako da taj dan nema nijedna divojka na večerni dukata. Nakite ji tulipanom i ovčicom. (...) Osim krstonoše i ĩene družbe bude u tom društvu još četiri prosjaka. To su ĩiova četiri muška vršnaĳa, što idu s ĩima košarom u ruci, da nose, što isprose. S ĩima ide i gajdaš. Iz avlije pojdu, pa idu selom od kuće do kuće. Ćim izajdu iz avlije di je skup, zapivaju.” (1990: 322)

Suživot *nove* i *stare vjere* posve je transparentan: drveni *krst*/križ koji nosi *krstonoša*, temeljni simbol kršćanstva, ukrašen je *starovjerskim* predmetima: ogleđalcem, cvijećem i čapljinim perjem¹⁰ (koje je po svemu sudeći zamjena za paunovo). Prirodne religije, kakva je bila i praslavenska, davale su veliko značenje floralnom i faunističkom svijetu koristeći u obredima cvijeće i životinje, a nastavak te prakse vidimo i u *krstarskom* običaju. *Krstari* prolaze selom i pjevaju narodne napjeve, a gazdarica kuće u koju dođu dariva ih

¹⁰ Čaplja je ptica koja se ne spominje izravno u slavenskoj mitologiji, ali je, recimo, važnim dijelom egipatske mitologije, gdje se povezuje s dušom boga Ra, dakle besmrtnošću. Gnijezdi se na drveću uz vodu pa bismo ju, možda, u posve slobodnoj interpretaciji mogli povezati istovremenom s oba *glavna* boga slavenskoga panteona: Volosom/Velesom čije je stanište uz vodu i Perunom čije je stanište u krošnji drveta svijeta, ili s besmrtnošću ako prihvatimo postavku da je supstitutom za pauna.

raznim darovima koje na kraju dana daju domaćici koja će im praviti večeru. Paralela između *krstara* i prethodno spomenutih *kraljica* odnosno *ljelja* je bjelodana, što se dodatno ističe kada su u obzir uzmu obredne pjesme. Najsvečanije odjevene djevojke, *ljelje*, obilaze selom ulazeći u dvorišta i pjevajući prigodne pjesme. U pratnji djevojaka ide nekoliko seoskih momaka koji nose darove. Lovretić je u monografiji *Otok* zabilježio napjeve koji pjevaju *krstari* – i dok hode selom, i kada *u koju avliju dojdu*:

Svi nam se božji krsti digoše:

(Kirijo leližo!)

Za nam se diže staro i mlado,

Staro i mlado, mladolijano.

Mi krst nosimo, Boga molimo,

(Kirijo leližo!)

Da nam Bog dade, da kiša pade,

Da kiša pade, da trava raste,

Da trava raste, da paun pase. (Lovretić 1990: 322)

Očitijega primjera *dvojevjerja*, praslavenskih obreda u slavonskim običajima teško je pronaći! U pripjevu *Kirijo leližo*, na prvi pogled sintagmi bez značenja koja napjevu daje ritam, u riječi *Kirijo* iščitava se poveznica s kršćanskim zazivom *Kyrie eleison*¹¹ u značenju *Gospodine, smiluj se!* Izraz *leližo* mogao bi se odnositi na *Peruniku* koja bi u izvornoj mitskoj priči mogla biti Perunova kći, zvana gdjegdje i *Ljelja*, kako tumači Deniver Vukelić u knjizi *Magija na hrvatskome povijesnom prostoru* (2021.). Slijedom navedenoga, *Kirijo leližo* zaziv je koji je u narodu ostao kao trag istovremenog prihvaćanja starih bogova i novoga boga u značenju *Gospodine i boginjo, smilujte se!* Motivi kiše, trave, mladosti prastari su motivi velikog mitskog ciklusa o Jarilu i Morani, odnosno svetoj svadbi kao simbolu rodnosti i plodnosti, kako prirode tako i čovjeka. I tu se uočava veza između praslavenske vjere koja je svoje simbole i božanstva oblikovala prema prirodi (prirodna religija) i slavenskog poimanja prirode kao hraniteljice.

Nadalje, zapaža se i sličnost između *krstara* i *filipovčice* i to na različitim razinama *izvedbe*: u obrednogestovnom i u obrednopjesničkom smislu (možda najočitije u stihu koji je istovjetan u pjesmama obaju ophoda: *Da trava raste, da paun pase*), što je i razumljivo jer oba običaja pripadaju proljetnim ophodima koje obilježuju motivi proljeća, zazivanje kiše, plodnosti i

¹¹ Usp. *Kyrie eleison*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 10. 1. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/kyrie-eleison>>.

rodnosti. Napjevi koje *krstari* pjevaju u ophodu kroz selo duboko su istovremeno prožeti starom vjerom i kršćanstvom, što je potvrda Katičićeve ideje da je narod prihvatio novu vjeru, ali se stara vjera nije dala tako lako iščupati iz njihove duše jer nije bila samo bogoslovna konstrukcija niti dogma, nego doživljaj življenja, prirode, ritma godišnjeg kruga, klijanja, cvata, bujanja, zrenja, sušenja i odumiranja.

I u pripovijesti *Marica* Lovretić ponovo primjenjuje već iskušani postupak: prikazujući narodni običaj, *krstare*¹², ali i njemu blizak *kraljice*, najavljuje ljubavnu tematiku koja teče paralelno, dvije se ljubavne priče umeću jedna u drugu vodeći do konačne cjeline i tragičnog završetka. Pratimo ljubav Marice i Marka i Olge i Milana, odnosno Olge i kapetana Malešića. U uvodnom dijelu pripovijetke Lovretić uspoređuje *pokojnog paroka* koji je zabranjivao kola i divane, običaje i svečanosti i mladog župnika (u kojem prepoznamo upravo njega – Lovretića) koji na upit župljana zabranjuje li narodne običaje odgovara: *Što vam vaši stari ostaviše, to ja štujem kao svetinju.* (Lovretić 1994: 6) Lovretić nije mogao sažetije i jasnije iskazati svoj stav prema narodnim običajima. Što stari ostaviše (duhovna kultura naših jezičnih i genetskih predaka), u to se ne dira (jer se po tome identitetski spoznajemo i prepoznamo)! Lovretiću svećeniku nije smetalo što je u narodnim pjesmama koje su sastavni dio slavonsko-srijemskih običaja kroz crkvenu godinu manje ili više eksplicitno bilo utkano i nešto što se više nije razumjelo, ali je tako *od davnine* pa se u to ne dira. Iako je po svemu sudeći znao o čemu je riječ, etnolog Luka Ilić Oriovčanin bit će precizniji u odnosu na tu sintagmu – *od davnine* – od svoga subrata Lovretića jer će uspoređujući navedene slavonske običaje sa slavanskima doći u zaključcima do njihova praslavenskog počela (usp. Ilić Oriovčanin 1846. – pretisak 1997.). U pripovijetku *Marica* Lovretić upisuje tekst narodnog napjeva vrlo sličan onomu koji donosi u monografiji *Otok*.

*Svi se Božji krsti podigoše,
Za njim se diže staro i mlado,
Staro i mlado, mladolijano.
Krst nosimo, Boga molimo,
Da nam Bog dade, da kiša pade,
Da trava raste, da paun pase.* (Lovretić 1994: 7)

¹² Zapaža se detalj u ukrašavanju *krsta*/križa – uza sve prethodno navedeno, ovdje se dodaje i *kovilje* – biljka iz porodice trava (usp. kovilje. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 20. 1. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/kovilje>>.

Osim što se citirani stihovi narodnog napjeva običaja *krstari* mogu povezati s proljetnom ophodnjom *ljelja* (koja se motivski upliće i u ovu pripovijetku), što je već učinjeno, može se uspostaviti i poveznica s kršćanskim svetkovinama, točnije rečeno svetkovinom blagoslova polja na blagdan sv. Marka ili Markovo. Blagdan sv. Marka Katolička Crkva svetkuje 25. travnja, kada vjernici u procesiji obilaze polja pjevajući i moleći, a župnik blagoslivlja usjeve i moli, prosi sveca za rodnost i plodnost. Markovski ophod bio je vezan uz tzv. prosne dane, dane kada puk upućuje prošnje Bogu ili svecima kako bi im bile uslišane razne molbe. S istom namjerom i *krstari* ophode selom moleći za blagotvornu kišu, zelenilo i plodnost zemlje. Pomnijim iščitavanjem napjeva koji pjevaju *krstari* može se doći i do dublje potke pa prepoznati *staroga boga* Velesa ili Volosa, drugoga po važnosti praslavenskog boga, Perunova suprotnika, s kojim je u vječnom *božanskom boju* (usp. Katičić, 2008.). On je bog stoke, vladar šuma, bog polja i njiva, davatelj svega blaga i blagodati. Uz Boga čiji je simbol *krst*, Boga koji je u kršćanstvu jedini pravi bog, negdje u dubini starih napjeva skriven je i bog Veles/Volos kao bog koji je davao *da kiša pade, da trava raste, da paun pase*. Djevojčice, ženska školska mladež, sudionice običaja *krstari* pjevaju tu pjesmu, kako je već rečeno, na Spasovo slaveći uzašašće Spasiteljevo. Tada su prvi put odjevene kao djevojke, a to je i prilika (opet se naslućuje obred plodnosti) *da se vidi, kako će koja divojčica biti lipa, kad se stane divojčiti* (Lovretić 1990: 322), obilaze selom i pjevaju gore navedene stihove. U pjesmi se ponovno, kao i kod običaja *kraljica*, uočava sličnost s onom koja prati *filipovčice*, a time i supostojanja elemenata stare praslavenske vjere i kršćanstva. Temeljni dakle motiv, simbol kršćanstva – *krst* – supostoji zajedno s prastarim motivom zazivanja *plodne kiše* i ptice pauna, čije meso prema narodnom vjerovanju nije trunulo nakon smrti pa se tako ta ptica prometnula u simbol besmrtnosti. Pauna pronalazimo i u mitologiji kao moćan solarni simbol, pa bi se iz perspektive praslavenske religije njegovo spominjanje moglo odčitati i kao simbol nebesnika Peruna.

Krstarski napjev pojavit će se i u pripovijetci *Tri groba*. Riječ je o, kako to bilježi Lovretić u monografiji *Otok*, trećem po redu napjevu u sposovskim ophodnim obredima *krstara*, koji je u priči neznatno izmijenjen u odnosu na originalni zapis u *građi za narodni život i običaje*. Upravo taj nedostajući element – zaziv *Kirijo leližo!* – slabi vezu ove dionice napjeva s praslavenskom potkom.

*Svinjarko Marko svinje napaso*¹³,
Svinje napaso, potjero doma,
Dodjoše svinje, a Marka nema.
Pitala majka, gdje je moj Marko?
Osto je Marko u tudjoj zemlji,
Širokim pleći zemlju mjereći,
Crnim očima zvijezde brojeći. (Prosvjeta 1900: 681)

2.1.4. Kolo

Kolo, odnosno šokačko kolo, tradicionalni ples koji se nekada izvodio u raznim svečanim prigodama poput crkvenih blagdana, svadbi, crkvenih godova i danas je jedna od najprepoznatljivijih manifestacija slavonske tradicije.¹⁴ Lovretić u monografiji *Otok* opširno opisuje kolo na čak dvadeset stranica, a između ostalog piše da se *igra u nedilju, ili koji drugi svetac posli večernje, o poklada, u svatova, na večer u mobi, a cure i momci igraju još i na divanu* (Lovretić 1990: 454). Kolo je bilo prilika da se mladi provesele, obuku najljepšu odjeću, pokažu međusobnu naklonost, umaknu, kako navode Lukić i Blažević Krezić (2014.), strogom redu tradicionalne slavonsko-šokačke sredine. Anica Bilić govoreći o slavonskom kolu¹⁵ napominje kako je igranje kola prastari običaj koji je postojao još u antičko doba, a to onda znači da mu je podrijetlo još i starije, praindoeuropsko! Navodi kako se kolo igralo u ritualne svrhe, ali i kao zabava. Vitomir i Juraj Belaj u knjizi *Sveti trokuti: Topografija hrvatske mitologije* ističu kako su ljudi još u predcivilizacijsko doba oblikovali misao o jedinstvu prostora i vremena koju su predočavali krugom odnosno, točnije, kružnicom.

„Cikličnost vremena i kružnost prostora (zemlje, neba, svemira) odražavaju ishodišnu shemu mitskoga svjetonazora, shemu koja prikazuje opći ritam ponavljanja sukoba u vremenu i prostoru. Ta cikličnost, ta zatvorenost kretanja u vremenu jamči obnavljanje reda koji je stvoren u Pradoba nakon što će ga sile kaosa na kraju ciklusa pokušati sunovratiti u nered. Krug, kružnost vremena i prostora, ugrađeni su i u bogoštovne prakse mnogih naroda i kultura.” (Belaj i Belaj 2014: 23)

¹³ Iza ovoga stiha u napjevu zabilježenom u monografiji *Otok* dolazi zaziv: *Kirijo leližo!*

¹⁴ Šokačko kolo ima status Zaštićenog kulturnog dobra (registarska oznaka: Z-7246). <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7246> Pristupljeno: 24. rujna 2023.

¹⁵ Popularno-znanstveno predavanje pod nazivom *Satir iliti divji čovik između kulturnoga pesimizma i optimizma: u povodu 260. godišnjice rođenja Matije Antuna Reljkovića* održano je u Gradskoj knjižnici i čitaonici u Vinkovcima 13. rujna 2022.

U većini Lovretićevih pripovijedaka uzetih u obzir u ovome radu pronalazimo to nekada obredno praindoeuropsko i praslavensko kolo u ruhu narodnoga običaja, kao ples koji je sastavnim dijelom svih važnijih trenutaka u životu Slavonca. U pripovijetci *Filipovčica* dvije bivše prijateljice, a sada suparnice u ljubavi, Ljubica i Olga, u nedjelju nakon večernje igraju u kolu i dopijevaju jedna drugoj o ljubavi prema istom momku, Šimi. U *Orubljici* se motiv kola pojavljuje više puta u vezi s običajem *kraljice*, pokladama, blagdanom Duhova, nedjeljnim poslijepodnevom. Dok Marica igra u kolu, Nikola je pozove podalje od kola govoreći joj da mu je najmilija i pita ju je li joj mrzak. Marica mu priznaje da nije. I ovdje je kolo povezano s iskazivanjem naklonosti momka i djevojke, dakle obredom plodnosti, i najavljuje ljubavni zaplet. I u pripovijetci *Na krstopuču* nailazimo na motiv kola koje se igra na *krstopuču* odnosno raskrižju, koje će se često susretati u Lovretićevim pripovijetkama: *Od starine je običaj, da taj dan (prvi dan Uskrsa) poslije večernje igra kolo na tom raskrižju...* (Lovretić 1924.) Dakle, ta Lovretićeva *starina* od koje je uobičajeno igrati kolo korijenima seže do praslavenske i praindoeuropske duhovne kulture, koju signalizira i imenica iz naslovne sintagme pripovijetke – *krstopuče* – koje se u narodnim vjerovanjima i mitovima često opisuje kao moćno mjesto na kojem se sastaju nadnaravna bića. Vještici su se sastanci redovito održavali na osobitim lokacijama, najčešće baš na raskrižjima.¹⁶ Izraz *vrzino kolo* nalazi se središtu brojnih narodnih predaja označavajući ritual u kojem su najčešće sudjelovale vile, a izvodio se na šumskim čistinama, livadama i raskrižjima. Kolo je važan motivski pokretač i u pripovijetci *Obajani*.

„Kod nas igra kolo u selu poslije Božića redom od kuće do kuće, gdje-god ima djevojka. Obično je to samo nedjeljom i svecem. Tako se i sada redalo veselje po selu i sastajala se mladež poslije večernje, da se odmori od posla, a da se umori u kolu.” (Lovretić 1897: 19)

Navedeni opis sadrži elemente *dvojevjerja*: kolo kao *običaj od starine* vezuje se za nedjelju i svece, blagdane nove vjere, kršćanske. Obredi stare vjere stoljećima su se gotovo neprimjetno pretaпали u narodne običaje i postajali *ono što nam ostaviše naši stari*, a kada se vidljiva povezanost sa starom vjekom potpuno izgubila, nova je vjera prihvatila običaje kao sastavni dio svog kalendara i rituala.

¹⁶ Usp. vještica. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 17. 2. 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/vjestica>.

2.2. Krajolik utkan u priču

Doživljaj svetosti u praslavensko je doba bio neodvojiv od prirode, od prirodnog i životnog ciklusa, sva je svetost izbijala iz krajolika. Sustav vjerovanja naših praslavenskih predaka, već je nekoliko puta rečeno, prirodna je religija. Prežitelji stare vjere nisu ostavili traga samo u običajima i narodnim napjevima Slavonaca nego i u njihovu doživljaju prirode, što su pišući o Lovretiću sintetizirale još Lukić i Blažević Krezić rekavši kako je priroda za Slavonca *roditeljica i hraniteljica* te da je on s njezinim florealnim i faunističkim pojavama *srašten još od pretkršćanskih vremena* (2014: 102). I praslavenski su se mitovi temeljili na prirodnom poretku. Dovoljno je spomenuti široko rasprostranjenu predodžbu o drvetu svijeta čija je krošnja nebo, deblo zemaljski svijet, a korijenje podzemlje. Bog Perun stanuje u krošnji kao vrhovni bog gromovnik, a njegov suprotnik Veles, bog polja i šuma, zaštitnik stoke obitava u korijenu drveta svijeta. Negdje između ta dva *boga* živjeli su ljudi promatrajući prirodni svijet oko sebe *sakralno ga interpretirajući* u svojim vjerovanjima i mitovima. Ljudima je u praslavensko doba priroda bila bliska i prisna, srasli su s njom i njezinim ritmom, osobito im je puno značila šuma, kako svjedoči Katičić:

„Po svemu što znamo o životu u praslavensko doba, možemo zamisliti i osjetiti što je tim ljudima značila šuma. Bila im je bliska i prisna, nezaobilazna u životu, a opet uvijek strašna i prijeteća. U njoj je bilo i blagodati. U dupljama drveća bilo je pčelinjaka i od njih nakupljenog meda...U šumi je bilo blagodati i od lova.” (2017: 100)

Drugim riječima, ali s potpuno istim smislom, značenje šume za Slavonca opisao je Josip Kozarac u *Slavonskoj šumi*.

„Slavonac ljubi tu svoju hrastovu šumu nadasve; on je u njoj kao u svojoj kući, njemu nema veće slasti, nego s mravom bezbrižno basati ispod sjenovitog hrašća; on pozna svako drvo, svaku pticu, svaki glas; on se s tom šumom razgovara kao sa svojom materom. Ona je njemu odvajkad bila nepresušivim blagom.” (Kozarac 1983: 82)

Praslaveni i Slavonci slavili su sve pojavnosti prirode i organizirali život prema njezinu ritmu. U njoj je bilo blagodati, ali bila je i strašna, često prijeteća i zastrašujuća. Ono što im je u krajoliku bilo zastrašujuće ili neshvatljivo stari su Slaveni tumačili voljom viših sila, odnosno *nametala im se sakralna interpretacija krajolika, svakoga u kojem su živjeli*. (Katičić 2017: 102) *Čovjek pozemljak*, bespomoćno izložen prirodnim silama, olujama, suši, plodnosti i rodnošću vegetacije, Praslaven ili Slavonac, svejedno je, mogao je

opstati samo ako je prirodu doživljavao sa svim poštovanjem i *vješto bordižao* (Katičić 2017: 125) među svim njezinim pojavnim oblicima. Kako pokazuju njegove analizirane pripovijetke, i Lovretić je duboko doživljavao prirodu, zapažao i najsitnije detalje, bilo da su ti opisi uvod u radnju ili okvir u koji smješta svoje likove. U uvodu pripovijetci *Dola i Pabreže* Lovretić opisuje ugođaj krajiških, odnosno slavonskih stanova.

„Ukraj stana vijugao kolni puteljak, a ova mala oprasičica skupila gustu prašinu, a vjetrić raznašao mirisni šumski zrak, pa nas mlade zamamljivao, da nas domami u svoj svježi hlad, u svetu svoju potaju...S jedne strane stara šuma, s druge dubrave, a izmed njih teče bistri potočić. Odsijevala u njemu slika sjajnog sunašca i plave vedrine, a kad no bi laki, bijeli oblačak prešao preko neba, bilo mi je kao da sam se pričom zanio u taj šumski raj, u tu otajnu krasotu (...).” (*Hrvatski branik*, V/1897, br. 45)

Lovretić sa šumom povezuje svetost, što je na tragu praslavenskog doživljaja šume kao svetoga mjesta. Sva je priroda neopisivo lijepa i kao takva je dostojan okvir ljepoti djevojke Jagode koju Lovretić smješta u idiličnu prirodu uvodeći tako lik u priču. Vrlo je čest motiv u Lovretićevim pripovijetkama prizor u kojem pod stablom sjede djevojka ili mladić. Tako u pripovijetci *Uvraćano* na samom početku upoznajemo Josipa, lijepog seoskog mladića koji se izvalio *na livadi u hlad pod zeleno, granato hrastovo stablo*. (*Prosvjeta*, V/1897). Pružio se pa hladauje svirajući frulicu i pjeva kao nekada davno pan u antičko doba ili mladi bog Jarilo dok čeka sestru-nevjestu Maru. *Ustade mladić naglo. Začuo, gdje jasno djevojačko grlo pjeva pjesmicu...Pogleda on onamo, odakle se čula pjesma, a to djevojka tjerala ovce na vodu, pa pjeva...* (*Prosvjeta*, V/1897) U pripovijetci *Orubljičica* nailazimo na uobičajeni prizor sa slavonskog dvorišta: *Na poli tog unutaršnjeg dvorišta razgranalo se veliko orahovo drvo. Odvud kuća, odonud kućari, a u poli to krošnjato deblo, pa u dvorištu do volje hlada od jutra do mraka...* (*Hrvatski branik*, V/1897, br. 101-104) Upravo pod krošnjom toga granatog stabla upoznali su se Nikola i orubljičica Marica, čime je najavljena njihova ljubavna priča. U pripovijetci *Pod kruškom* kruškovo drvo koje se nalazi pred djevojačkim kućarom svjedoči o najljepšim trenutcima koje protagonisti priče Marica i Marko provode zajedno: *Pred kućarom bilo kruškovo drvo. Već dobarno padalo lišće s drveta. Pod drvetom bila klupa. Na tu klupu sjede djevojka...* (*Prosvjeta*, V/1897, br. 23: 712) *Pred večer sjela pred materin kućar pod onu krušku. Gdje se je najlakše sjećala najljepših časova svoje ljubavi. Tu sjedi sirota, šuti i misli.* (*Prosvjeta*, V/1897, br. 24: 744)

Slavonci su često pod stablom hrasta, čiji je kult starim Slavenima bio iznimno važan, oraha ili kruške tražili odmora nakon napornoga rada, sklanjali se pod granate krošnje kako bi promislili o jadima koji su ih snašli, skrivali se da bi ljubovali ili poduprli o štap u dubokoj starosti promišljali kako su proživjeli svoj vijek. Jesu li u krošnjama slutili Peruna, a u korijenju Volosa ili su u ljepoti stabla prepoznavali svemoćnu Božju ruku? Uočio je Lovretić da narod na poseban način doživljava stabla te o tome piše u monografiji *Otok. Pod oraom oni* (vračevi, op. a.) *najviše mole svoje molitve i ponajviše dile svoje trave narodu pod oraom, jer vele, da i na nemu ima vila.* (Lovretić 1990: 534)

Ritam prirode i godišnjih doba bio je i ritam praslavenskog čovjeka, vrijeme sjetve i žetve bilo je vrlo važno u njegovu životu i kao takvo ušlo je u njegove mitove i vjeru. Stare mitove i staru vjeru naslijedili su Slaveni, a po njima i Hrvati, Slavonci za koje je ritam prirode značio i ritam njihova života. Lovretić je u svojim pripovijetkama opisivao baš to vrijeme poljskih radova, kada se čovjek i priroda sužive jedno s drugim: *Marica provrzla lonce i ode u polje žeteocima. Kao da je cijeli svijet njezin, kao da je on lijepa priroda samo radi nje nakićena, veselo se ogleda mlada žena...* (Prosvjeta, V/1897, br. 24: 742)

2.3. Narodna vjerovanja i bajanja

Narodna vjerovanja i bajanja kao treći element u kojem se prepoznaju odjeci praslavenskog u slavonskom uočile su u Lovretića Lukić i Blažević Krezić (2014.) ustvrdivši da su molitve i kletvene formule umetnuti sekundarni žanrovi kojima Lovretić obogaćuje svoj stilski postupak. O važnosti kletvenih formula i molitava u praslavenskoj poganskoj vjeri zaključujemo i iz Katičićeva tumačenja praslavenskoga obrednog naziva *žrtva* koji kazuje *da je to u shvaćanju naše stare vjere u prvom redu bilo obredno zazivanje, pjevanje pohvale, blagorijeka* (2017: 65), a žrtvu su prinosili, odnosno izvodili sveti pjev, svećenici naše stare vjere, žreci. Riječ žrec asocira na nešto tuđe, čudnovato, tajanstveno, mistično, čak zabranjeno, što se nesumnjivo prepoznaje u narodnim vjerovanjima, bajanjima, činima i vraćanju, pojavama opisanim i u znatnom broju Lovretićevih pripovijedaka. Narodnim je vjerovanjima Lovretić posvetio i opširno poglavlje u etnostudiji *Otok*, što opsežno komentira i D. Vukelić u svojoj monografiji o magiji na hrvatskom prostoru (2021: 505-508). Narod je sve pojavnosti ovoga svijeta, ali i slutnje onostranosti vrlo slikovito doživljavao kroz vjerovanja koja su često etiketirana kao praznovjerje, a dobrim je dijelom zapravo riječ o staroj vjeri i mitovima. Lovretić iako svećenik, dosljedan sebi i svom dubokom poštivanju slavonske i slavenske starine, uvodi u svoje pripovijetke elemente pučke magijske tradicije kao sekundarne žanrove u prvom redu zbog njihove *komunikacijske uloge u okviru tradicio-*

nalne slavonske sredine (Lukić i Blažević Krezić 2014: 101). Nekoliko Lovrećevih pripovijedaka već naslovom upućuju da će narodna vjerovanja i bajanja biti važan dio priče. To su pripovijetke *Čini*, *Obajani*, *Uvračano* i *Tri groba*. U pripovijetci *Čini* ljubav djevojke Lale i mladića Ferde nailazi na prepreke kada se upravitelj Nikola zagleda u djevojku koja ga neće, a on unajmi ciganku Solumiju kako bi primamio djevojku. Praznovjerna Lalina majka sve vjeruje Solumniji koja joj baca karte, ali Lala nije praznovjerna te iskoristi majčinu lakovjernost kako bi se udala za momka kojega voli, Ferdu. Upravo u narodnim vjerovanjima i praznovjerju uočavamo ono na što Katičić više puta upozorava u *Našoj staroj vjeri*: stara praslavenska vjera i narodni mitovi nisu nestali pojavom kršćanstva, već su se stoljećima pretapali, prežimali s novom vjerom.

„– Evo, majko, – veli – ovo nekoliko dana i Bogu se molim, preporučujem dragoj gospi i svim svetcima svoje molitvice, a što dalje, to gorje. Da nisu možda čini na meni. A najviše se zanašam kad u ogledalu svoju kosu pogledam, ili kad se rukom kose dotaknem. Da mi nije tkogod kosu ukleo.” (*Prosvjeta*, V/1897, br. 12: 355)

„Majko, našla sam u krpici pod uzglavljem tri vlakna oko zalogaja kruha omotana.” (Isto: 358)

Kosa, vlasi, dlake u magijskim obredima imaju važnu ulogu, a na motiv kose kao izvora božanske snage nailazimo i u biblijskoj priči o Samsonu koji postaje slab kad mu odrežu kosu. U vezi s tim, Katičić upozorava na bitnu vezu boga Velesa s krznom, vlasima, dlakama, a i ime samoga boga izvedeno je iz indoeuropskog korijena *wel-* od kojeg je izvedena i imenica vuna. U pripovijetci *Obajani* Lucija je žrtva ljubomorne suparnice Anice koja ju je kod Šimine obitelji obijedila da je vračara. Kad se Šimo razbolio, njegovi su ukućani, osobito strina Orka, uvjereni da je to zbog Lucijinih čaranja, a kad im je umro djed u dubokoj starosti, vjerovali su da im nema spasa ako ne poskidaju čini pa odlaze vraču Sevastinu:

„Čitao je starac iz debele knjige, baš iz onako debele, kao što je ona, iz koje kažu, da je Lucija vračala, metao je svakome ruku na rame i na glavu, škropio ih vodicom sa šimširove grančice i zaklinjao, da se zla čuvaju, da bježe od napasti, koja na njih vreba. (*Vijenac*, XXIX/1897., br. 2)

Kada je Šimi dosadilo slušati objede na Luciju i kada se uvjerio da ga ona voli, smislio je varku kako će prevariti ukućane. U dogovoru s vračom Sevastijanom *navodi vodu na svoj mlin* – kada je po vračevu savjetu Šimina obitelj isprosila Luciju, ona skida čini s njih:

„Pošao po svitu sam osim svita, skobio ga dragi Isus, Bog, pa ga pita: Ako Bog da, sotono? Bog do, il ne do, idem dalje, kud me drugi šalje. Al ga Isus puti: Smeli ti se puti, nestalo ti traga, ne znalo se imena, ne bilo ti spomena!” (Isto, br. 3).

I Šimina i Lucijina svadba povod je za bajanje.

„Strina Orka tepa za Lucijom: – Oj moja snašice; Oj rosna košutice! Pa se brzo prenu i kao da se boji, da ne bi mladaj naudile ove medene riječi, škropi za njom svetom vodom i govori: Na jednom su kamenu troja vrata od zlata. Da je to na kamenu, već na krsnom imenu. Na mladnim dvorovima, to su vrata od zlata. Tu je urok na pragu, uročica pod pragom: urok se svali, uročicu zgnjavi, urok uriče, uročica izriče: Prvo Otac i Sin i Duh sveti. Amen. Na srcu ti melem sam, na ustima meden sat, svoj rodbini godila, sva te kuća dvorila, a s nebeskih dvorova anđjeli te gledali, tebi milo pjevali: Živa nam, zdrava nam, vesela bila!” (Isto, br. 3)

U pripovijetci *Uvračano*, kao što kazuje sam naslov, susrećemo vraćanje, čaranje, bajanje kao sredstvo kojim obitelj kojoj ne odgovara ljubav momka i djevojke želi prekinuti tu ljubav. Agica je ostavila Vinka i zavoljela Jolu pa se Vinkova strina dogovara s Agicinom majkom kako bi osujetile Jolinu i Agicinu ljubav.

„I dogovoriše se, da učine zlo djelo, da jim uvračaju strašnu vračku, pa da se mladi ili 'sastanu ili raspanu' ili će to dvoje biti jedno tijelo, ili će se svako tijelo raspadati na četvero.” (*Prosvjeta*, V/1897., br. 15: 452)

Agica i vjeruje i ne vjeruje u vraćanja, čime zapravo pokazuje odnos tradicionalne katoličke sredine prema magijskoj praksi, ali se potuži Joli:

„Tjera me majka, da na bijeloj maramici navezem svoje ime zlatnom žicom. To bih ja morala raditi sad na mladi utorak. U petak će Vinkova strina tu maramicu na veče metnuti na bravu njegova kućara. Kako su mu roditelji na stanu, to on sam spava u kućaru, pa će se morati dotaknuti maramice, kad u kućar podje.” (Isto: 452).

Agicina majka izvodi cijeli ritual kojim će spriječiti neželjenu udaju svoje kćeri.

„Ukopa komad voštane svijeće. Veli: – Ovo se je mrtvom dvorilo, na zadnji čas mu gorilo. Ovako mi se žutilo na mojem licu stavilo. Ako nju š njim ne sastavim, da nigda ni ne ozdravim.

Do svijeće ukopa komad ovčjeg loja govoreći: – Brzo se topio loj; nek još brže život moj i gine i vene. Ne bilo ni mene, nestalo mi i sjene, ako što pokvarim, ako jih ne sparim.

Kad je kletva gotova bila, ode žena da počiva.” (Isto: 452)

Jedan od predmeta koji se koristi u ovom ritualu je komad voštane svijeće koja je gorjela uz mrtvu osobu, što se dovodi u vezu s vjerovanjem da predmeti koji su bili uz mrtvu osobu imaju magijsku moć. Vukelić ističe kako su svijeće od staroga vijeka povezane s religijom i magijom, vezane su za svijet mrtvih, proricanje budućnosti, ali i za druge magijske prakse kao što je uricanje (2021: 239). U pripovijesti *Filipovčica* nenadanu se bolest momka Šime tumači vraćanjem: *Objašio dvokolice, natapao na vrzino kolo, pa nije ni čudo, da su ga vile smlatile.* (*Prosvjeta*, V/1897., br. 10: 303) Vraćanje se povezuje s iznenadnim gubitkom zdravlja i Šimina se bolest tumači osvetom vila jer je bolesnik *natapao na vrzino kolo*. O vrzinom je kolu bilo riječi u jednom od prethodnih ulomaka, sada se može dodati kako je narodna predaja tumačila da će čovjek koji slučajno naiđe na vrzino kolo ili mu se namjerno pridruži snositi teške posljedice: od gubitka svijesti do bolesti, pa i smrti.

Olga iz istoimene pripovijesti oko ruke ima amajliju: *Na lijevoj joj ruci pod dlanom u prigibu privezan morski pužić. To joj je privezala stara Ciganka.* (*Prosvjeta*, V/1897, br. 10: 302) Od najstarijih vremena ljudima je bilo važno obraniti se od zla i zloporabe magije. U tu su svrhu posezali za različitim amuletima, amajlijama, predmetima koji su na neki način imali snagu štititi od zla. Amuleti pripadaju apotropejskoj magiji, odnosno zaštitnoj magiji koja se izvodi s ciljem zaštite čovjeka, životinje ili uroka. (Vukelić 2021: 486)

Zanimljivo je zamijetiti kako upravo Lovretić u svojoj etnološkoj studiji o narodnom životu i običajima vinkovačkoga kraja razlikuje nazive *vračara* i *bajalica*, pri čemu bi *bajalica* bila ona koja liječi bolesti, a *vračare* i *vrači* oni koji znadu odrediti i uzrok bolesti – *reći, otkud bolest, kako će se bolest mentovat i kako ćeš se osvetiti onome, ko ti je skrivio* (1990: 533) zbog čega su u narodu imali veći ugled i više im se vjerovalo (usp. Vukelić 2021: 489).

I u pripovijesti *Šarana jabuka*, koja također već naslovom priziva slavenskomitološki kontekst za koji jabuka ima važno značenje u obredima godišnje rodnosti¹⁷, nailazimo na oblik apotropejske magije u vezi sa strahom od kuge koja se urezala duboko u narodnu svijest stoljećima nakon velike epidemije: *A tu u prozoru lutka od krpice i komad cigle, da ne bi kuga u kuću i u rod. Svekrva zna za tu vračku...* (*Hrvatski list*, V/1924.)

¹⁷ Slojevitima značenjima i simbolikom, jabuka se, među ostalim, i u slavenskoj mitologiji povezuje sa svadbenim obredima, točnije rodoskrvnom svadbom brata i sestre – Jarila i Mare – djece boga gromovnika Peruna. Usp. Katičić 2009.

U pripovijetci *Bakina priča* nailazimo na vraćanje u svrhu ozdravljenja i na miješanje nečeg starog, odavno zaboravljenog, sa zazivima božjeg imena, dakle ponovo je riječ o supostojanju obrazaca *stare* i *nove vjere*. Vraćanje izvodi vrač čije postojanje u najstarijim vremenima svjedoči praslavensko i staroslavensko podrijetlo riječi. Naime riječ *vrač* dolazi od psl. i stsl. *vračь* u značenju gatar, pogađač, liječnik, čarobnjak – osoba upućena u okultna znanja i magijske tehnike.¹⁸ Tomislav Ladan u *Etymologiconu* navodi kako su ljekovite pripravke koji su davani bolesnicima redovito pratili *pjevanje, bakanje, nerazumljive verbalne formule, zamršeni znakovi rukama i neočekivani trzaji i kretnje liječnikova tijela* (2006: 438).

Vrlo slično postupa i baka u *Bakinoj priči* koristeći se verbalnom magijom:

„Ona približi vatralj djetetu. Prošapta: – Zaklinjem te treće, čim se vatra preće, da ne rasteš veće! Gospodina Boga moći, blažene djevice Marije pripomoći. U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen! (*Hrvatski list*, VI/1925.)

Basme i molitve ujedinjene u istoj formi rječito će progovoriti u pripovijetci *Marica*:

„(...) Uze zdjelu hladne vode, pa stade sipati u nju žive ugljenice. Kako koju spusti, odmah i potonu, a baba uzvrtila čudno glavom, pa stala šaptati njeku molitvicu. Kad dovrši, uze pritiskati oči bolne djevojke govoreći:

– Sidi urok na pragu, uročica pod pragom, urok uriče, uročica izriče: prvo otac i sin i duh sveti. Amen. Od devet do osam; od osam do sedam; od sedam do šest; od šest do pet; od pet do četiri: od četiri do tri; od tri do dva; od dva do jedan; od jedan do nijedan.” (1994: 14)

U *Bakinoj priči* nailazimo i na vjerovanje u vukodlake kao nadnaravna bića. Praznovjerje, odnosno pogansko vjerovanje u razna bića kao što su vukodlaci, vile, vještice ostalo je živo u ljudskoj svijesti do naših dana, a bilo je vrlo rašireno i u Lovretićevo vrijeme:

„Rade je lijep, vrlo lijep. Isti Stevan. Zanaša te, dok šuti omamljuje te, kad govori, ali je bistru oku oduran, kada se nasmije. Čeljust mu je oširoka, posmijeh je opor. A šta ga je ružilo, bio je desni zub očnjak. Malko je bio trošan. Nije se krunuo, nego je tek malo pocrnio, kao da je opaljen od duhana. – Rade je bio vukodlak.” (*Hrvatski list*, VI/1925.)
„I onda se na Svisvete zvonilo do neko doba noći za pokoj duša. Ali to

¹⁸ vrač. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 21. 2. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/vrac>>.

je bilo za pokoj duša kojima je pokoj obećan od Boga. Vukodlaci su što i sotone. Sva zvona ovoga svijeta da zazvone, oni se ne upokojiše. Te noći ustaju vukodlaci iz grobova, hodaju, urlaju, muče se u svojim bolovima, traže pomoći svome nepokoju, ali pokoja nema. Jedino je, što ih za čas razblaži, ako nađu kršćansku djevojku da je zakolju i da joj krv isišu.” (Isto)

Pripovijetke *Tri groba* i *Čikini ulari* izvorištem su opsežnoga citatnog materijala o praznovjerju, urocima i načinu njihova otklanjanja ili preveniranja: „Vračara poručila, da je to nametnuto. Znamo i mi, da nije od Boga, već da je to nekrštena zloba podmetnula, al ded pomози, pa ma i ne znala odkud je. (...) Ako ju glava zaboli, a ja odma: – Tko ju je urekao? – I krstim vodu, i molim da ruke natražke peru. I umivam ju tim i dajem, da pije, samo da joj ništa ne naudi, u večer joj ne dam, ni na prag. Velim: natapati će, smalatici će ju što. Jesam vidla urokljive oči, već kažem: ne gledajte ju. – Čim tko rekne, da je liepa, a ja velim: – ako je, sebi je, a tebi ne treba, da joj se bolja ne priliepi. (...) Još mi je vračara rekla, da su ju u perini u malom zavežnju tri igle podmetnute. (*Prosvjeta*, 1900: 618)

Protagonistica iz *Čikinih ulara*, baba Donka, poznata je kao ona koja *muti, izaziva zlo* među susjedima, što će rezultirati time da ju se javno, u vrijeme polnoćke, prokaže kao *vješticu*, što potiče burnu reakciju tradicionalne seoske sredine (seljani ju za kaznu tuku, udaraju ularima):

„Nagovarala ju, da ubije mačku i zakopa pod balvan čikinih kućara ne bi li se oni u kući osušili ko mačke. Kazivala joj, da ukalja krp u krv od psa i mačke i da prebaci u čikinu stranu, ne bi li njih troje u kući živjeli kao psi i mačke. (...) On priđe ipak, da vidi što je, i spazi baš pod plotom ukopane dvije kokošje noge, samo su papci virili. Čiko se sjetio, što je. To su zlobni susjedi zakopali, ne bi li njegove kokoši k njima prelijetale i ondje jaja nele. Nasmija se on malo spaziv tu vračku. (...) - Kad su ljudi nek se baš ljute! – reče on i donese iz pivnice star nož bez korica i zabode ga kroz plot upravo povr h tih nogu. Sklonuo se, a za malo začu u susjednom dvorištu kletvu. Vikale žene, što im grlo dalo, da je to čiko zatako samo zato, da se oni u kući med sobom kolju.” (*Prosvjeta*, V/1897., br. 4, 105)

Izravan spoj *stare i nove vjere*, a preko medija magijske prakse, čita se iz sljedećeg citata:

„Običaju naši ljudi, kad žele da vide, je li ko vilovnjak ili vještica, da prave stolac svete Lucije. Taj se stolac počne praviti na dan svete Lu-

cije, a radi se svaki dan po malo tako da se upravo na badnjak svrši. Pričaju, ko stane, sjedne ili klekne na taj stolac, kad se o polnočki diže presveto tijelo i krv, da će poznati sve vilovnjake i vještice u crkvi. Samo taki čovjek mora bježati kući prije, već što se polnočka svrši, jer zlo i naopako po njega, ako ga nedobre na putu uhvate.” (Isto: 139)

Demonstraciju *praslavenskoga podteksta* slavonskoga pripovjednog teksta Josipa Lovrečića i dokazni postupak, a s ciljem oblikovanja što sustavnijeg zaključka ovoga *nacrta*, zaokružiti ćemo tablicom koja kroz prizmu triju odabranih elemenata – narodnih običaja i napjeva što prate svetkovine raspoređene po kalendaru crkvene godine, krajolika utkana u priču preko opisa prirode te narodnih vjerovanja i bajanja pokazuje u kojoj su mjeri tekstovi odabrani da budu *sondom* postavljene hipoteze (njih trinaest od gotovo četrdeset, što čini jednu trećinu) *zasićeni* praslavenskim materijalom.

Tablica 1. Prisutnost praslavenskih tragova u odabranim pripovijetkama Josipa Lovrečića

Br.	Pripovijetka	Narodni običaji i napjevi	Krajolik utkan u priču	Narodna vjerovanja i bajanja
1.	<i>Marica</i> (Vijenac, 1887.)	+	+	+
2.	<i>Filipovića</i> (Prosvjeta, 1897.)	+	+	+
3.	<i>Orubljića</i> (Hrvatski branik, 1897.)	+	+	+
4.	<i>Uvračano</i> (Prosvjeta, 1897.)	-	+	+
5.	<i>Čini</i> (Prosvjeta, 1897.)	+	+	+
6.	<i>Obajani</i> (Vijenac, 1897.)	+	-	+
7.	<i>Dola i Pabreže</i> (Hrvatski branik, 1897.)	+	-	-
8.	<i>Pod kruškom</i> (Prosvjeta, 1897.)	+	+	+
9.	<i>Čikini ulari</i> (Prosvjeta, 1897.; Hrvatski list Osijek, V/1924.)	-	+	+

10.	<i>Tri groba</i> (Prosvjeta, 1900.) – u suautorstvu s Đenom Lovretić	+	-	+
11.	Ujak Perica Rajkov (<i>Domaće ognjište</i> , 1901.) – u suautorstvu s Đenom Lovretić	+	-	+
12.	<i>Šarana jabuka</i> (Hrvatski list, 1924.)	+	-	+
13.	<i>Bakina priča</i> (Hrvatski list, 1925.)	+	-	+

3. Zaključak

Praslavenski podtekst slavonske književnosti u ovom se radu propitivao na uzorku od trinaest odabranih pripovjedaka Josipa Lovretića: *Marica*, *Filipovčica*, *Orubljica*, *Uvračano*, *Čini*, *Obajani*, *Dola i Pabreže*, *Pod kruškom*, *Čikini ulari*, *Tri groba*, *Ujak Perica Rajkov*, *Šarana jabuka* i *Bakina priča*, uzimajući u obzir tri elementa koji su se na temelju relevantne literature, posebice radova Radoslava Katičića, nametnuli temeljnim signalima praslavenske starine: narodne običaje i napjeve, opis prirode te narodna vjerovanja i bajanja. Navedeni su elementi odabrani kao moguće, ali ne i jedine poveznice u kojima se može pratiti trag praslavenske vjere i mitologije u slavonskoj književnosti, odnosno samo jednom segmentu te književnosti. U istraživanju se pošlo od činjenice da je Josip Lovretić kao slavonski sin i vrsni etnolog duboko poznao narod i sve što proizlazi iz naroda, te da mu nije bilo strano prihvatiti, zabilježiti i u svoje pripovijetke zapisati, utkati elemente narodne kulture koji sežu puno dalje od *nove vjere* čijim je svećenikom bio.

Tablica kojom je zaključeno prethodno poglavlje pokazuje i dokazuje kako je početna pretpostavka bila opravdana: u pet (5) priča zastupljeni su svi promatrani elementi (*Marica*, *Filipovčica*, *Orubljica*, *Čini*, *Pod kruškom*), u sedam (7) priča zastupljena su dva elementa (*Uvračano*, *Obajani*, *Čikini ulari*, *Tri groba*, *Ujak Perica Rajkov*, *Šarana jabuka*, *Bakina priča*), dok je u jednoj (1) priči zastupljen jedan element (*Dola i Pabreže*). Narodni običaji i napjevi izostaju iz dviju (2) promatranih priča (*Uvračano*, *Čikin ular*), iz sedam (7) priča izostaje (mitski) krajolik (*Obajani*, *Dola i Pabreže*, *Tri groba*, *Ujak Perica Rajkov*, *Šarana jabuka*, *Bakina priča*), dok narodna vjerovanja i bajanja izostaju iz samo jedne (1) promatrane priče (*Dola i Pabreže*). Iz navedenoga se daje zaključiti kako je element narodnih vjerovanja i bajanja najznačajnije prisutan u analiziranom korpusu te da su se tragovi drevne magijske prakse naših genetskojezičnih predaka očuvali ili kao zasebni verbalnogestovni obrasci ili isprepleteni s kršćanskim molitvama, a što potvrđuje i Lovretićeva

etnološka studija o narodnom životu i običajima rodnoga Otoka i vinkovačkoga kraja koji se rasprostiru dijelom na slavonskom, a dijelom na zapadnosrijemskom prostoru.

Praslavenska vjera i mitologija, iako stoljećima rastakane, nisu se nepovratno izgubile, što potvrđuju i sastavnice tradicijske šokačke kulture koju je Lovretić *izvezao* iz vlastita etnografskog rada u književni tekst s namjerom da na kraju 19. i početkom 20. stoljeća, kada slavonsko selo doživljava tektonske strukturne promjene, u narodno pamćenje utisne *priče iz davnine*.

LITERATURA

Izvori

- Lovretić, J. (1925). *Bakina priča: Crtica iz Slavonije*, Hrvatski list, 89-95, 98-101, 103-111.
- Lovretić, J. (1897). *Čini: Crtica iz Slavonije*, Prosvjeta, list za zabavu, znanost i umjetnost, br. 12.
- Lovretić, J. (1897). *Dola i Pabreže*, Hrvatski branik, 46, 47.
- Lovretić, J. (1897). *Filipovčica*, Prosvjeta, list za zabavu, znanost i umjetnost, br. 10, 11.
- Lovretić, J. (1924). *Na krstopuču*, Hrvatski list, 144, 146.
- Lovretić, J. (1897). *Obajani: Crtica iz Slavonije*, Vienac, 1-3.
- Lovretić, J. (1897). *Orubljica: Crtica iz Slavonije*, Hrvatski branik, 101-104.
- Lovretić, J. (1897). *Pod kruškom*, Prosvjeta, list za zabavu, znanost i umjetnost, br. 23, 24.
- Lovretić, J. (1897). *Čikini ulari*, Prosvjeta, br. 4; Hrvatski list Osijek, 1924., 136, 137, 139, 140.
- Lovretić, J. (1900). *Tri groba*, Prosvjeta, br. 20, 21 i 22.
- Lovretić, J. (1901). *Ujak Perica Rajkov*, Domaće ognjište, br. 7, 8, 9, 10.
- Lovretić, J. (1924). *Šarana jabuka*, Hrvatski list, 155-158.
- Lovretić, J. (1927). *Uvračano: Crtica iz Slavonije*, Hrvatski list, 294.
- Lovretić, J. (1994). *Marica*. Vinkovci: Privlačica (Slavonica: prinosi Slavonije hrvatskoj književnosti i povijesti: popularna biblioteka; kolo XI, knj. 51).
- Lovretić, J. (1990). *Otok: Narodni život i običaji*, Vinkovci: Privlačica (pretisak).

Teorijska literatura

- Belaj, V. (2007). *Hod kroz godinu: Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga
- Belaj, V. i J. (2014). *Sveti trokuti: Topografija hrvatske mitologije*. Zagreb: Ibis grafika: Institut za arheologiju: Matica Hrvatska
- Bilić, A. (2011). *Dijalektna tkanica Josipa Lovrećića (1865. – 1948.)*, u: Čuvari književnih dobara. Zagreb-Vinkovci: HAZU, 75-96.
- Blažević Krezić i dr. 2022. *Leksikon slavenskih mitoloških bića iliti kratki azbukvar slavenskih starovjernih bogova i bića*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.
- Dragić, M. (2009). *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. Crkva u svijetu, Vol. 44 No. 3, 305-328.
- Grgurovac, M. (1983). *Život i djelo Josipa Lovrećića: Prilog za monografsku studiju*. Privlaka: Privlačica.
- Ilić Oriovčanin, L. (1997). *Narodni slavonski običaji*. Novska: Gradsko poglavarstvo Grada Novske (pretisak).
- Katičić, R. (2017). *Naša stara vjera: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika: Matica hrvatska
- Katičić, R. (2014). *Vilinska vrata. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika: Matica hrvatska.
- Katičić, R. (2011). *Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb / Mošćenička Draga: Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskog sabora Mošćeničke Drage.
- Katičić, R. (2010). *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb / Mošćenička Draga : Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskog sabora Mošćeničke Drage.
- Katičić, R. (2008). *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb / Mošćenička Draga: Ibis grafika, Katedra Čakavskog sabora Mošćeničke Drage, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Katičić, R. (2009). *Zlatna jabuka*. Filologija : časopis Razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 52 (2009), 1-86
- Kozarac, Josip (1983). *Zbogom Slavonijo!: Pripovijetke u izboru Dionizija Švagelja*. Privlaka: Privlačica.
- Lukić, M. i Blažević Krezić, V. (2014). *Divanimo, dakle postojimo: Književnojezične i jezičnopovijesne studije*. Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku

- Martinović, I. (1998). *Josip Lovretić: svećenik, etnograf i književnik (1865. – 1948.)*. Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije: časopis za pastoralnu orijentaciju, CXXVI (10), 652-658.
- Martinović, M. i Batarilo, Ž. (2015). *Josip Lovretić: Prilozi za biografiju*. Otok: Grad Otok
- Šalić, T. (2017). *Govor i običaji Vrbice u Đakovštini*. Đakovo: Ogranak Matice hrvatske u Đakovu, Tomo Šalić Vinkovci.
- Vinščak, T. (2002). *Vjervanja o drveću u Hrvata*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Vukelić, D. (2021). *Magija na hrvatskome povijesnom prostoru*. Zagreb: Školska knjiga

Mrežni izvori

- LOVRETIĆ, Josip. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/lovretic-josip>. (pristupljeno 19. 2. 2024.).
- Lovretić, Josip. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/lovretic-josip>. (pristupljeno 19. 2. 2024.).
- Lovretićeva djela. <https://virtualna-izlozba-lovretic.djkbf.hr/autorova-djela.php> (pristupljeno 19. 2. 2024.).
- Proljetni godišnji ophod „filipovčice”. <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (pristupljeno 11. ožujka 2024.).
- Vjervanje u drveće u Hrvata. <http://rodnovjerje.com.hr/index.php/2014/08/22/vjervanje-u-drvece-u-hrvata> (pristupljeno 11. 10. 2023.).
- Proljetni godišnji ophod kraljice ili ljelje iz Gorjana. <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/5337> (pristupljeno 19. rujna 2022.).
- Kyrie eleison. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/kyrie-eleison> (pristupljeno 10. 1. 2024.).
- kovilje. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/kovilje> (pristupljeno 20. 1. 2024.).
- Kolo. <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-7246> (pristupljeno 24. 9. 2023.).

- vještica. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/vjestica> (pristupljeno 17. 2. 2024.).
- vrač. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vrac> (pristupljeno 21. 2. 2024.)

**Milica LUKIĆ &
Katica NOVOSELAC**

**IN THE FOOTSTEPS OF (PROTO)SLAVIC TRACES
IN THE SHORT STORIES OF SLAVONIAN
ETHNOGRAPHER JOSIP LOVRETIĆ**

This work explores potential traces of (Proto)Slavic substratum in thirteen selected short stories and sketches by Slavonian writer and ethnographer Josip Lovrečić, aiming to lay the groundwork for a monographic study on this issue. This is achieved through a combination of philological and cultural approaches, focusing on three elements: a) folk customs and songs accompanying festivals throughout the church calendar year, b) (mythical) landscape woven into the narrative through descriptions of nature, and c) folk beliefs and tales. The chosen approach to identifying remnants of Proto-Slavic spiritual culture in the Slavonian context of J. Lovrečić's narrative texts is inspired and reinforced by Radoslav Katičić's monographic studies on traces of pre-Christian antiquity, i.e., the ancient faith of the Slavs, and is based on an analytical reading of sources and establishing connections with the ethnographic study "Otok. Folk Life and Customs" by the same author.

Keywords: *Josip Lovrečić, short stories, Proto-Slavic substratum, Slavic mythology, ancient faith, Christianity*